

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ДЕКАНАТ ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
СТУДЕНТСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІСТОРИЧНОГО
ФАКУЛЬТЕТУ

СТУДЕНСТВО У ВИМІРІ ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ

Збірник матеріалів круглого столу

Кам'янець-Подільський
2012

Редакційна колегія

Газін В. В., кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України;

Дубінський В. А., кандидат історичних наук, доцент кафедри
всесвітньої історії.

Студентство у вимірі історії повсякденності: збірник матеріалів круглого столу / [В.В.Газін, В.А. Дубінський]. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2011. – 42 с.

Збірник містить доповіді та повідомлення учасників науково-практичної конференції, яку було проведено на історичному факультеті Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка 10 квітня 2012 року.

Розрахований на науковців, пошукачів, студентів, освітян, і усіх, хто цікавиться проблемами соціальної історії.

К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2012.

ЗМІСТ

Вступне слово

Стецюк В. Повсякденне життя юнаків Кам'янець-Подільської спільної юнацької школи (1919-1920 рр.)

Боровець І. Студентська трагедія у Празі 1939 року

Пиріг І. Молодь на фронті: повсякденне життя та злам психіки

Пагор В. Повсякденне життя студентства вінницьких медичних вишів у 20-30-ті рр. ХХ ст.

Рендюк В. Поліція Франції та студентські заворушення у травні-червні 1968 р.

Дейбук В. Соціально-побутові умови життя студентства в Німеччині в кінці ХХ на початку ХХІ ст.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Зараз Ви тримаєте в руках унікальну збірку. Її унікальність пояснюється декількома моментами. По-перше, вона вмістила матеріали науково-практичної конференції на тему: «Студентство у вимірі історії повсякденності», яка відбулася на історичному факультеті Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка 10 квітня 2012 року, що була проведена власне за ініціативи та зусиллями самих студентів. У цьому сенсі маємо нагоду відзначити активну позицію студентського наукового товариства історичного факультету К-ПНУ імені Івана Огієнка та його секретаря Валентина Пагора (студента 5-го курсу). У нас уже складається добра традиція, коли самі студенти ініціюють різноманітні заходи наукового, просвітницького чи мистецького характеру. Ця ініціатива повністю відмінна від тих формальних заходів, організованих керівництвом навчальних закладів за пасивної участі зобов'язаних бути присутніми студентів.

По-друге, вкрай цікавою є сама тематика збірки. Повсякденне життя студентів. Усі ми, хто в свій час пройшов через студентську лаву, подумки повертаючись у свої чи не найкращі роки, згадує поряд з світлими образами своїх улюблених педагогів-наставників, такі собі хвилини студентського життя. Це і час, проведений в товаристві близьких друзів, і незабутнє кохання, і подорожі у веселій компанії однокурсників, і спортивні змагання, і мистецькі конкурси – все те, чим наповнене студентське життя. Дивлячись на сьогоденне студентство, порівнюючи його зі своїми часами, переконуємося, що студентський загальний практично не змінився. Попри те, що у сучасного покоління студентів з'явилися цілком нові, широкі можливості для реалізації своїх нахилів та інтересів (інтернет, можливості навчання та відпочинку за кордоном), студенти залишилися такими ж. Ті ж категорії є рушійними і в сучасного студента, подібний гумор, подібні уявлення про добро та зло, порядність, честь... Незмінне життя студентського гуртожитку, такі ж веселі дискотеки. Без сумніву студентство завжди складало особливу категорію соціуму, яка являла собою середовище найбільш активне, середовище, яке завжди реагувало на суспільні виклики, яке завжди могло сказати своє вагоме слово, змусити до себе прислухатися. Це середовище, яке в собі акумулює інтелект суспільства, його майбутнє. Такими студенти є сьогодні, такими вони були й двадцять років тому, такими вони були й сто років тому. Студентство подібне і в Україні, і в Польщі, і в Франції та Англії, і в далекій Америці. Що його об'єднує? По-перше, вік, вік активний, сповнений максималістських поглядів та надій, вік, який спонукає до рішучих дій в ім'я суспільних інтересів. По-друге, студентство у всіх країнах, у всі часи є своєрідною молоддю елітою суспільства,

середовищем, яке фактично формує майбутнє його обличчя. Загалом, це визначає якісь нові риси. Адже помітно, коли молода людина, вступивши до університету, влившись в нове середовище, змінює своє ставлення до життя, у неї з'являються нове коло друзів, нові життєві цінності та пріоритети, нею рухають нові ідеї. Це все студентство.

Студентство є вагомим чинником спадкоємності суспільного досвіду, його передачі від попередніх поколінь наступним.

Відтак, вважаємо, що дослідження, подібні тим, які скомпоновано в даній збірці є вкрай цікавими та важливими, орієнтованими на широке коло читачів – від сивочолих професорів, до тих, хто лише в майбутньому планує зайняти студентську лаву.

***Володимир Газін**, кандидат історичних наук,
доцент, заступник декана з наукової роботи*

*Вадим Стецюк,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України*

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ЮНАКІВ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ СПІЛЬНОЇ ЮНАЦЬКОЇ ШКОЛИ (1919-1920 РР.)

В статті характеризується повсякдення юнаків Кам'янець-Подільської спільної юнацької школи – розпорядок дня, участь в несенні варту, умови проживання та навчання.

Ключові слова: *Кам'янець-Подільська юнацька школа, розпорядок дня, варту, звільнення.*

До числа недосліджених сторінок історії освіти Кам'янця-Подільського належить нетривала історія Кам'янець-Подільської спільної військової школи, створеної восени 1919 р. Хоча історія цього навчального закладу висвітлюється в роботах Я. Тинченка¹, В. Стецюка², однак чимало аспектів діяльності школи, зокрема, побут юнаків залишається практично невивченою.

Потрібно зазначити, що початок військовому шкільництву у Кам'янці було покладено ще у березні 1919-го, коли українські війська покинули Лівобережну і Південну Україну та втратили Київ, тож було прийнято рішення перевести в Кам'янець евакуйовані з інших міст військові школи. Зокрема, зафіксовано перебування в місті Чугуївської піхотної³ та Київської інженерної⁴ шкіл. Однак невдовзі Поділля і губернський центр зокрема захопили більшовики, а більшість юнаків (саме так у тодішній українській військовій термінології позначались молоді люди, що навчались у військових навчальних закладах) або відступили з частинами армії УНР, або просто розбіглись світ за очі⁵.

Однак гостра нестача офіцерів, особливо молодших, змусила українське керівництво повернутись до цієї проблеми. Наприкінці липня в кам'янецькій пресі з'явилися оголошення про відкриття з 16 липня прийому до Житомирської пішої юнацької школи. Вступати могли військові і цивільні віком не старше 30 років і з освітою не нижче двокласної міської школи; їм гарантували одяг, харчі, 300 карбованців місячної платні, а в період перебування в районі бойових дій 20 карбованців добових⁶. Щоправда, сама школа в цей час вела бої в районі Смотрича, тому реалізувати ці плани не вдалось⁷.

8 вересня 1919 р. наказом Головного Отамана створено Спільну юнацьку школу, що мала бути організована на основі виведених з боїв залишків інших навчальних закладів, тимчасовим начальником школи призначено полковника Вербицького⁸. Однак невдовзі стала очевидною необхідність значно ґрунтовнішої підготовки та вищої базової освіти для

офіцерів артилерії та інженерних військ. Тому 14 вересня 1919 р. було підписано наказ по військовому відомству про створення двох старшинських шкіл – гарматної у Проскурові та пішої в Кам'янці-Подільському⁹. Однак, реально розділити два навчальні заклади так і не вдалось, тому школа продовжувала функціонувати як спільна юнацька, готуючи майбутніх піхотинців, кавалеристів, артилеристів і саперів, а на чолі її і надалі стояв полковник Вержбицький. При цьому школа відчувала гостру потребу як у викладачах, так і в обслуговуючому персоналі. Так, наприкінці жовтня 1919 р. КПЮШ потребувала: лекторів по фортифікації, артилерії та українознавству, «муштрових старшин (стройових офіцерів) на посади сотенних та чотових, інструктора гімнастики, будівельного техника, діловода господарчої частини, друкарки, завідуючого харчуванням, церковника, оправника, кур'єрів, каптенармусів, кравців, шевців, прачок, буфетника, хлібо-пекарів, кухарів, слюсарів, столярів, ковалів, шорників, конюхів»¹⁰.

Окрім кадрових, існували й значні матеріальні труднощі, котрі прямо позначались на побуті юнаків. Зокрема, при перевірці школи старшиною для доручень при державному інспекторі Військового міністерства 2 листопада 1919 р. були виявлені наступні проблеми:

- артилерійський і саперний відділи розміщувались в Архієрейських казармах (в Старому місті навпроти ратуші), а піхотинці й кіннотники – в приміщенні чоловічої духовної школи на Польських фільварках;
- житлові приміщення непристосовані: юнаки сплять на підлозі (тапчани мали бути виготовлені), прибирання проводиться не в усіх казармах, в будинку чоловічої школи вибиті вікна, туалети в антисанітарному стані;
- в інженерному і гарматному відділах навчання проводиться в житловому приміщенні; піхотний і кінний відділи вчать в дві зміни, а через класи ходять вояки Корпусу охорони республіканського ладу (частина армії УНР, аналог сучасних внутрішніх військ МВС – В.С.) до свого цейхгаузу;
- не вистачає взуття, одягу (останню проблему намагались вирішити фарбуванням білих гімнастеров довоєнного зразка, які залишались на складах Кам'янця-Подільського), а також натільної білизни, через що неможливо здавати обмундирування в прання;
- поширювалась епідемія тифу (за два тижні з 72 юнаків інженерного відділу захворіло 11), однак протиставити їй було нічого – в імпровізованому шпиталі на 20 місць, створеному керівництвом школи, не вистачало ліків і навіть матраців, які доводилось шити з мішків і набивати соломкою¹¹.

Попри труднощі, школа успішно функціонувала, хоча це й вимагало значних зусиль з боку постійного складу школи і юнаків. Ось як, зокрема, виглядав розпорядок дня кінного відділу:

6.00 – підйом, умивання

6.15 – ранкова перевірка, молитва

6.30 – годування і напування коней

7.00 – сніданок

7.30 – верхова їзда в манежі або «в полі»

10.00 – стройові заняття і фуражування коней

11.30 – напування і фуражування коней

12.00 – другий сніданок

13.00 – лекції

16.00-18.00 – обід і перерва

18.00 – вправи на списах, фехтування, рубка лози, вольтижування тощо;

19.00 – вечірнє напування і фуражування коней

20.00 – вечеря

21.00 – вечірня перевірка і молитва

21.15 – відбій¹².

Крім того, юнаки «мали нормальну внутрішню службу чергових у сотні, дивізіону, відділу, їдальні, а крім того, несли залогову варту при двірці Головного Отамана»¹³.

Один із юнаків, Микола Отрешко-Арсський у своїх спогадах досить детально описав вартову службу юнаків: «Треба знати, що зміна варти відбувалася в СВШколі з усіма тонкощами приписів статуту, а крім того, в святочні дні зі шкільною оркестрою, тому не диво, що завжди перед 13-ою годиною збирався натовп глядачів, який приглядався з цікавістю до цієї церемонії та при цій нагоді хотів послухати нашу оркестру. Відносно цієї оркестри можна сказати, що вона стояла на висоті свого завдання. Склад її був 50-60 осіб, з чого було 8 барабанників, 4-х фанфаристів і літаври. Усі труби були срібні, а до того, фанфари мали сині прапорці зі срібними китицями та вигаптованими вензелями СВШ. Особливої краси та врочистості надавали фанфаристи, коли вони підкидали труби, а після гри партії знову брали їх розтрубом на бедро.

Цей рух був виконуваний ними чудово. Отож не дивно, що в святочні дні, в часі зміни варти, глядачів було в кілька разів більше, а крім того, на трасі, що вела від будинку Школи до двірця Головного Отамана, стояло багато людей, бо оркестра відпровожувала нову варту та після зміни верталася зі старою вартою до Школи.

Відлеглість від будинку, де містилася Школа, до двірця Головного Отамана по вулиці Тараса Шевченка, була біля 3-х кілометрів, і про-

ходили її тоді легко і непомітно, бо гра оркестри, що чергувалася з барабанами, підбадьорювала рух.

Вартове приміщення було через вулицю в окремому будинку, куди нам привозили зі Школи обід, а снідання і вечерю приносили з двірцевої кухні, при тому чай і кава були постійно до нашого розпорядження. Приносили і цигарки «Стамболі», чи «Месаксуді». Отже, приємність була достатня для нас»¹⁴.

Згадує М. Отрешко-Арсський і чимало курйозів, пов'язаних із навчанням – очевидно, попри всі труднощі, молодість брала своє і юнаки час від часу намагались якось розважитись або ухилитись від армійських труднощів. Так, серед викладачів школи був професор Кам'янець-Подільського університету В. Біднов, людина літня і далека від армійських порядків. Практично кожне його заняття починалось наступним чином: «Відчинялися двері і входив проф. Біднов. Лунала команда: «Встань! Струнко!». Юнаки зривалися зі своїх місць і ставали «струнко». Старший по класі підходив до професора і рапортував: «Пане професоре! 8-ма класа зібрана на лекцію української мови. Присутніх на лекції 38 юнаків». Професор розглядався і тихо вітався з нами, кажучи: «Добрий день, панове юнаки». Витримавши два такти, ми голосно відповідали: «Доброго здоров'я пане професоре!». Бачучи його розгубленість, юнаки спеціально вітали його голосніше. Нарешті, професор давав знак рукою сідати, але юнаки стояли, чекаючи на команду старшого у класі: «Вільно! Сідай!». Всі враз сідали.

Лекція кінчилася. Команда: «Встань! Струнко!», і наш професор, оглядаючись спішив до дверей, мабуть, проклинаючи військові порядки. Проф. Біднов ніколи не перевіряв юнаків, а приймав число присутніх з рапорту старшого у класі»¹⁵.

Впливала на хід навчального процесу і так проблема як виснаження юнаків після вправ у манежі, внутрішніх та зовнішніх нарядів. Знову процитуємо спогади очевидця: «Одного разу два юнаки, відчуваючи втому, захотіли поспати. В класі стояла велика шафа на приладдя. Попередивши своїх сусідів, вони умістилися в шафі, щоб заснути. Один ліг в долішній частині шафи, а другий на полиці. Той, що вклався на полицю, був високий і коли він ліг, то мусив підібрати ноги, щоб вміститися.

Все було в порядку: прийшов професор, повітався і почав лекцію. Ми слухали з увагою. При такій тиші вже майже перед кінцем лекції, раптом – сильний гуркіт: двері шафи раптово відчинилися і на підлогу звалювався один юнак, а другий з переляку щось крикнув та, побачивши професора Біднова, почав вилазити з шафи»¹⁶. Виявилось, що в юнака, котрий спав на верхній полиці, затекли ноги, він вперся ними в стінки шафи...

Найбільше вразила юнаків реакція суворого на вигляд професора: «Після закінчення лекції ці два юнаки, дігнавши проф. Біднова, ще раз просили вибачення, на що він їм відповів заспокоюючи: «Я теж колись був молодим і робив часами дурниці, тому вас розумію. Можете бути спокійні. Я вже забув, що сталося». Після цього випадку юнаки ставилися до проф. Біднова з особливою пошаною, бо могло бути погано нашим двом побратимам, коли б це дійшло до начальства»¹⁷.

Дійсно, персонал школи реагував на порушення юнак більш вимогливо, однак теж із гумором. Ось як вчинив у подібній ситуації викладач тактики кавалерії, а за сумісництвом командуючий усією українською кіннотою генерал Сергій Кулжинський: «Одного разу ген. Кулжинський зауважив, як юнак Козакевич куняє на задній лавці. Звертаючись до сусіда по лавці, він сказав: «Розбудіть цю карикатуру нехайно». Коли юнак Козакевич відкрив очі, діставши від сусіда штурхана в бік, ген. Кулжинський крикнув до нього: «Ви знаєте, що сплячий кавалерист – карикатура?».

Юнак Козакевич стояв почервонівши, але на цьому генерал не скінчив. Він наказав йому вийти перед клясою і повторити: «Сплячий кавалерист – карикатура». Це відбувалося на кожній лекції ген. Кулжинського»¹⁸.

Щоправда, і ця історія мала добре закінчення: «Ген. Кулжинський побажав побачити нашу манежну їзду. Приїхав він з дружиною і донькою.

Після манежної їзди, скоків і вольтижування, начальник кінного відділу полк. Єлчанінов сказав, що покаже ще й джигітування. Пустили осідланого свіжого коня в середину манежу. Юнак Козакевич, перетинаючи дорогу галопуючому коневі, схопив його за хвіст і одним скоком сів у сідло, після цього, почав показувати джигітування...

Ген. Кулжинський підійшов тоді до нього і сказав: «Ви більше не карикатура, а найліпший кавалерист», та подаючи руку, висловив: «Дякую Вам за чудову їзду». Перед від'їздом він запросив юнаків і старшин курсу, від себе і своєї дружини, прийти до нього на чашку чаю. Очевидно, юнаки скористали з цього запрошення; вислід чайних вечорів був той, що один з юнаків, після закінчення школи, став зятем генерала Кулжинського»¹⁹.

Існували викладачі й з більш оригінальними підходами – наприклад, полковник Ломиковський, щоб заохотити юнаків до навчання, наказав всім здавати остроги, які були неодмінним атрибутом форми кавалеристів, і оголосив, що видавати їх будуть лише при звільненні в місто, але тільки тим, які будуть добре їздити. «Той, хто їздить погано, дістане тільки одну острогу. Це було рівнозначне з тим, що юнак не буде мати вихідного, бо хто пішов би до міста з одною острогою, а тим

більше юнак, якого знають панночки і бачили його раніше з острогами. А ці ж остроги з «малиновим» дзвоном відбивали дівчат від піхотинців. Ні! Це вже кінець світу! Все пропало!»²⁰. Результатом «передової педагогічної методики» стало те, що вже за місяць в жодного юнака не було незадовільних оцінок з кінної справи.

Варто відзначити, що звільнення було дуже вагомим аргументом для юнаків, адже з'являлась можливість відвідати театр (навіть через багато років у спогадах колишні юнаки захоплювались грою трупи Садовського), літній ресторан чи просто прогулятись парком – «там можна було зустріти і багато молоді, а особливо дівчат»²¹. Щоправда, виключно до розваг перебування у звільненні не зводилось – так, чимало вояків відвідували недільні богослужіння, намагаючись спільно прибувати до собору (на жаль, в спогадах не уточнено, якого саме, хоча і вказано, що стосувалось це юнаків-православних, окрім яких були в школі й греко-католики, римо-католики, а також один єврей)²².

5 листопада 1919 р. школа здійснила свій перший випуск. Військове командування доклало зусиль для того, щоб цей захід пройшов максимально урочисто. До школи прибули Головний Отаман С.Петлюра, член Директорії Ф.Швець, військовий міністр В.Петрів, представники українського генералітету та військових місії Польщі, Чехії та Румунії. Урочистості розтяглися на весь день – офіційна частина відбувалась на території школи, а ввечері у Пушкінському народному домі були проведені урочистий обід, вистава, концерт і танці. Полковник Петрів у виступі перед випускниками особливо відзначив момент, який можна вважати суттю діяльності КПЮШ: «До цього часу нам казали, що ми обороняємо Україну чужими силами (малось на увазі, що старшинські кадри УНР були підготовлені ще в царській армії, в ній же отримали вишкіл і більшість вояків), але тепер ми маємо своїх старшин»²³.

Старшини першого випуску були направлені до своїх частин, в яких служили до вступу в юнацьку школу. Зокрема. С.Петлюра був приємно здивований, зустрівши при обході строю випускників своїх однополчан по Гайдамацькому Кошу Слобідської України, з якими обороняв Київ від більшовиків ще в січні 1918 р.²⁴

Загрозливе становище, що склалось на фронті, змусило українське командування кидати в бій всі боездатні підрозділи. І хоча юнаків до останнього тримали в Кам'янці, намагаючись дати їм можливість закінчити навчання, однак коли ситуація стала катастрофічною, школу перекинули ближче до лінії фронту, в Проскурів, а 20 листопада 1919 р. юнаки вступили в бій з денікінцями²⁵.

У I Зимовому поході Спільна юнацька школа увійшла до 3-ї Залізної стрілецької дивізії і була переформована у Юнацький полк силою в 33 багнети²⁶. Водночас у Кам'янці-Подільському, де залишилось чимало

українських військовиків, не припинялись спроби організувати ті чи інші військові навчальні заклади. В грудні 1919 р. існувала ідея про відкриття школи для підвищення кваліфікації старшин під командуванням генерала Зелінського в складі відділів гарматного, пішого та інженерного²⁷, генерал М.Коваль-Медзвецький (уродженець Поділля, в минулому начальник топографічної служби царської та української армій) намагався створити тут військово-топографічну школу, в якій би учням давали теоретичну та практичну підготовку; планувалось набрати 15-20 старшин з середньою освітою²⁸.

Однак лише після підписання українсько-польської військової конвенції у березні 1920 року поляки дозволили відродити в Кам'янці-Подільському військову школу. В травні школу було переведено до травня, при цьому юнаки вирішили подякувати кам'янецьким громадянам концертом, на якому вразили публіку різноманітністю своїх талантів – вони продемонстрували сольний і дуєтний спів, декламування і навіть звукоімітацію²⁹. Вже через місяць школу повернули до Кам'янця-Подільського, але майже одразу перевели до Станіслава (Івано-Франківська), а звідти на еміграцію до Каліша. Згодом юнаки виявились розкиданими по всій Європі, служили в чехословацькій, польській арміях, французькому Іноземному легіоні, однак «зберегли твердість духа й непохитну віру в близьку перемогу»³⁰.

Примітки:

1. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки / Ярослав Тинченко. – К.: Темпора, 2010. – с.
2. Стецюк В. Б. Кам'янець-Подільська юнацька школа // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць за матеріалами круглого столу «Освіта, наука і культура на Поділлі». – Т.10. –
3. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.2293. – Оп.1. – Спр.2. – Арк.3зв.
4. Зварич І. Київська інженерна юнацька школа / Іван Зварич // За державність. Матеріали до історії українського війська. – Зб. 10. – Торонто: Український воєнно-історичний інститут, 1964. – С. 101.
5. Там само. – С. 103.
6. Оголошення // Трудова громада. – 1919. – 22 липня. – С. 1.
7. Винник І. Бої Житомирської пішої юнацької школи / Іван Винник // За Державність. Матеріали до історії українського війська. – Т. 9. – Каліш: Український воєнно-історичний інститут, 1939. – С.168.
8. Петлюра С. Статті. Листи. Документи. – К.: ПП Сергійчук М. І., 2006. – Т. IV. – С. 56.
9. ЦДАВО України. – Ф.1075. – Оп.2. – Спр.3. – Арк.17.

- 10.Оголошення // Робітнича газета. – 1919. – 31 жовтня. – С. 2.
- 11.ЦДАВО України. – Ф.1075. – Оп.4. – Спр.1. – Арк.15-16зв.
- 12.Отрешко-Арський М. Спільна воєнна школа Армії УНР / Микола Отрешко-Арський // Тризуб. – 1973. – Ч. 72. – С. 11.
- 13.Там само. – С. 11.
- 14.Там само. – С. 11.
- 15.Там само. – С. 15.
- 16.Там само. – С. 15.
- 17.Там само. – С. 16.
- 18.Там само. – С. 16.
- 19.Там само. – С. 16.
- 20.Там само. – С. 14.
- 21.Там само. – С. 13.
- 22.Там само. – С. 13.
- 23.Випуск Юнацької школи // Україна. – 1919. – 7(20) листопада. – С. 2.
- 24.Там само. – С. 2.
- 25.Ковальчук М. Невідома війна 1919 року: українсько-білогвардійське збройне протистояння: Наукова монографія / Михайло Ковальчук. – К.: Темпора, 2006. – С.261.
- 26.Доценко О. Зимовий похід (6.XII.1919 – 6.V.1920) / Олександр Доценко. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2001. – С.17, 23.
- 27.Хроніка. Школа українських старшин // Наш шлях. – 1919. – 14 грудня. – С. 2.
- 28.Хроніка. Школа топографів // Наш шлях. – 1919. – 16 грудня. – С. 2.
- 29.М-ко. На прощальній вечірці юнацької школи / М-ко // Наш шлях. – 1920. – 19 травня (Ч.97). – С. 2.
- 30.Миронович М. Спільна військова юнацька школа / Микола Миронович // Літопис Червоної Калини. – 1936. – №2. – С. 5.

В статтє характеризується повседневности юношей Каменеу-Подольской общей юношеской школы - распорядок дня, участие в несении караула, условия проживания и обучения.

Ключевые слова: *Каменеу-Подольская юношеская школа, распорядок дня, охрана, увольнение.*

*Іван Боровець,
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри всесвітньої історії*

СТУДЕНТСЬКА ТРАГЕДІЯ У ПРАЗІ 1939 РОКУ

У статті проаналізовано події студентських заворушень у Празі у час нацистської окупації, у пам'ять про які проголошено Міжнародний день студента.

Ключові слова: окупанти, демонстрації, репресії, День студента.

Щороку 17 листопада українське студентство відзначає День студента як найважливіше свято мабуть незабутнього періоду свого повсякденного життя. Однак не слід забувати, що за активними, іноді навіть бурхливими, проявами позитивних емоцій у процесі святкування ховається трагічна сторінка чеської історії, в пам'ять про яку власне й був проголошений Міжнародний день студента.

У середині березня 1939 р. війська нацистської Німеччини у ході розчленування помюнхенської Чехо-Словаччини окупували чеські землі, створивши на їх території Протекторат Богемія і Моравія¹. Окупаційний режим активно експлуатував військово-економічний потенціал країни та принижував національну гідність чехів.

Незгода суспільства щодо політики окупантів проявилася 28 жовтня 1939 р., у 21 – річницю проголошення Чехословацької республіки. Пропагандистські листівки закликали населення вдаватися до мирних форм протесту: не з'являтися на роботу, вийти на вулиці у святковому одязі, не користуватися громадським транспортом, нічого не купувати, не вживати спиртних напоїв, не палити². Пополудні на Вацлавській площі у Празі зібрався багатотисячний натовп, який став скандувати гасла “Хочемо свободи”, “Хай живе Бенеш”. Маніфестанти біля будівлі гестапо вимагали звільнення арештованих. Ситуація загострилася й у інших частинах міста. Поліція та каральні органи вдалися до силових методів, подекуди пролунали постріли. У одній із сутичок дістав важке поранення та 11 листопада помер у лікарні студент медичного факультету Празького університету Я. Оплетал.

Власне його похорони й зумовили студентські виступи. Так як Оплетал був родом із села у Моравії, то передбачалося транспортування його домовини на батьківщину. 15 листопада біля будівлі медичного факультету зібралося близько трьох тисяч студентів. Панувала могильна тиша, але коли труну ставили на катафалк, присутні почали співати національний гімн. Далі кілька сотень осіб попрямували до Карлової площі, де відбулися перші сутички з поліцією. Їх керівники спочатку спробували втихомирити студентів. Демонстрантів загнали до приміщень

Технічного інституту і випускали звідти невеликими групами. Проте ті знову об'єдналися, створили керівний комітет демонстрації та з вигуками “Хай живе Чехословаччина”, “Хай живе свобода” попрямували до центру міста. По дорозі протестуючі студенти оточили припарковану машину заступника райхспротектора К. Франка та побили його шофера, який від травм помер. Демонстранти зривали двомовні (німецько-чеські) оголошення, таблички, співали національні пісні³. Сутички з поліцією тривали до вечора.

Актуальним питанням є те, чому окупаційні органи дозволили організацію публічного прощання із загиблим та масової похоронної процесії до вокзалу? За основною версією чеський протекторатний міністр Феєрабенд гарантував німцям, що прощання з Оплеталом не матиме форми демонстрацій і протестів, як начебто обіцяв йому лідер Студентської спілки Й. Матоушек⁴. Проте існує й альтернативна думка, що німецькі органи безпеки цілеспрямовано штовхали чехів на виступ, аби мати привід до розгортання жорстоких репресій як “компенсацію” за недостатнє наведення порядку 28 жовтня. Так, за свідченнями учасника тих подій І. Доб'яша, кількатисячний натовп, що супроводжував труну Оплетала до вокзалу, не був налаштований радикально, підрозділи чеської поліції контролювали ситуацію⁵. Це підтверджують й викладені в інтернеті фотографії тих подій. Утім, ці докази не заперечують загальновідомої інформації, адже до протестів і насильницьких дій вдалася лише частина натовпу, який зібрався біля медичного факультету. У той же час інші студенти у складі похоронної процесії на чолі з деканом медичного факультету професором Гайком вели себе насправді стримано⁶.

Празькі події вже наступного дня стали предметом обговорення на особливій нараді в Берліні, на якій головував сам Гітлер. Райхспротектор фон Нойрат пропонував обмежитися закриттям вишів, але К. Франк наполягав на масових репресіях. Вирішальною, звичайно, була позиція фюрера. Так як це був час його повного тріумфу при вирішенні “польського питання”, то на хвилі честолюбства і чергового приступу манії величі Гітлер не збирався пробачати чехам подібного прояву непослуху. Він заявив: “15 березня було моєю великою помилкою! Шкодную, що ми з чехами не обійшлися так, як з поляками. Події 28 жовтня та 15 листопада показали, що чехи не заслуговують на кращу долю. Якщо вони не вгамуються, потрібно виставити на вулиці гармати, якщо буде ще яка-небудь демонстрація, зрівняю Прагу із землею”⁷. Відтак, було затверджено план карально-репресивної операції “17 листопада”.

З досвітку 17 листопада розпочалися облави. О 7 годині ранку у артилерійських казармах Ружина (один з районів Праги) було страчено 9 організаторів та активістів студентських виступів. 1200 учасників

заворушень ув'язнено в концтаборах Оранієнбург та Заксенхаузен, а 35 осіб звідти не повернулося⁸. Лише у 1943 р. на прохання протекторатного уряду та особисто чеського президента Е. Гахи, їх було окремими групами звільнено. Оголошено про закриття на три роки чеських інститутів та університетів Праги і Брна (загалом 10 вишів)⁹. Проте у 1942 р. дане розпорядження не було відмінене, а тому фактично навчальний процес не поновлювався до завершення війни.

Вказані заходи супроводжувалися терором та насиллям окупантів. Агенти гестапо та підрозділи СС взяли в облогу та здійснювали тотальні перевірки студентських гуртожитків. За спогадами очевидця Й. Шабриули свавілля карателів набувало брутальних форм: “Есесівець проходив по студентських кімнатах, і блоках і якщо студенти зволікали зі зборами, змушував їх лягати у сніг. Потім приводив в'язнів з іншого блоку та наказував їм засипати своїх товаришів снігом”¹⁰. Все ж звертаємо увагу, що після перевірки осіб, віком до 20 років, а також громадян інших держав було звільнено.

Суперечлива ситуація склалася зі словацькими студентами. З одного боку, чеський історик Я. Рихлік зазначає, що словацькі студенти теж брали участь у заворушеннях, зазнавали переслідувань, а одним із страчених студентських лідерів був словак М. Фраувірт¹¹. Однак на прохання словацького консула у Празі Буйнака словацьких громадян невдовзі було звільнено. Крім того, матеріали МЗС Словацької держави засвідчують, що карателі не здійснювали облави у Штефаніковому гуртожитку, де проживали виключно словацькі студенти¹². Таким чином, паспорт громадянина Словацької держави врятував багатьох студентів від арешту та ув'язнення. На нашу думку, дані розходження можна пояснити тим, що у випадках, коли словацькі студенти наголошували перед карателями свою відмінність від чехів та вказували на громадянську приналежність до Словащини як окремої держави, їх статус визнавався німцями. Однак річ у тім, що багато словаків солідаризувалися з чехами та позиціонували себе як громадяни ліквідованої німецькими окупантами Чехословащини, а тому й зазнали всієї гіркоти репресій.

Історичне значення празької трагедії полягає насамперед у тому, що молоді люди не побоялися виразити свій протест проти окупаційного режиму, виявили патріотизм та жагуче прагнення відстояти демократичні принципи організації суспільного життя. Певну роль тут відіграв і зрозумілий юнацький ідеалізм та максималізм чеських студентів. Активність демонстрантів у жовтні-листопаді 1939 р. пояснюється також пануючим у суспільстві переконанням, що протекторатний режим, який тривав на той час лише півроку, є тимчасовим явищем. Ширилися оптимістичні прогнози, що, обурені знищенням Польщі, західні держави швидко розгромлять Німеччину та ліквідують нацистський режим. Як

зазначає чеський історик П. Томек: “У той час суспільство ще не було апатичним, спостерігалася атмосфера певної надії, що війна не буде тривати довго, а тому люди не боялися ризикувати”¹³.

Важливо наголосити, що це був стихійний, без попереднього задуму та організації, вираз незгоди, а жоден із страчених студентських активістів не належав до будь-якої течії чи групи руху Опору. Дана обставина ще підкреслює високий рівень громадянської свідомості та відданості демократичним ідеям тогочасної чеської молоді.

Незважаючи на те, що студентські виступи мали стратегічно важливий наслідок – стали символом боротьби за демократію, все ж у тактичному плані – для практичних завдань організації боротьби проти окупантів, вони зумовили значні проблеми. Закриття університетів позбавило можливості навчатися понад 15 тис. студентів і втратили роботу понад 1300 викладачів¹⁴. Це була найбільш активна група національно свідомої чеської інтелігенції, а тому такий стан справ був цілком вигідний німцям у справі германізації чеських земель. Із заборонами навчального процесу осередки руху Опору не мали можливості легальних публічних зібрань, на яких зручно вести антинацистську пропаганду та обговорювати проблеми боротьби з окупантами. Зрештою, великою втратою було ув’язнення 1200 потенційних учасників визвольної боротьби. У такій ситуації групи руху Опору закликали населення не вдаватися до деструктивних акцій на підтримку репресованих студентів “щоб уникнути подальших непотрібних жертв”¹⁵. Відтак, студентські демонстрації не були підтримані виступами інших соціальних верств і груп чеського суспільства.

У 1941 р. з ініціативи чехословацького емігрантського уряду у Лондоні було створено Міжнародний Союз студентства, який у пам’ять про празькі події проголосив 17 листопада Днем студента як у символ солідарності з тими, хто з політичних причин позбавлений можливості здобувати освіту¹⁶. У 1942 р. на засіданні Міжнародного студентського з’їзду у Вашингтоні, на якому взяли участь представники студентів 20 націй, це рішення було підтверджене¹⁷.

Студентська трагедія у Празі повторилася через 40 років. 17 листопада 1989 р., вшановуючи пам’ятну подію, студенти провели маніфестацію, яка переросла у демонстрацію проти комуністичного режиму за свободу, політичні реформи, демократичні перетворення. Реакція чехословацької комуністичної влади була подібною до поведінки німецьких окупантів у 1939 р. Натовп було оточено підрозділами служби безпеки та розігнано із застосуванням сили. 50 осіб було поранено, багатьох в автобусах відвезли до Канцелярії служби безпеки¹⁸. Однак історична ситуація на цей раз була іншою. Якщо нацистський режим у листопаді 1939 р. був на вершині своєї могутності, то комуністична влада

у країнах соціалістичного табору після падіння Берлінського муру знаходилася на грані краху. Протилежною виявилася й реакція суспільства. Репресії проти учасників студентської демонстрації сколихнули чеську громадськість, населення вдалося до масових протестів. Це стало початком “оксамитової революції” у Чехословаччині, яка ліквідувала комуністичний режим та повернула країну на демократичний шлях розвитку. Сьогодні цей день є також державним святом Чеської республіки – “День боротьби за свободу і демократію”.

Примітки:

1. Чехия и Словакия в XX веке. Очерки истории. Кн. 1 / [Отв. ред. В. В. Марьина]. – М.: Наука, 2005. – С. 346.
2. Васинкевич О. Протекторат против студентов / О. Васинкевич. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rozhlas.cz
3. Gurín M. Podzim 1939 – studentské demonstrace a uzavření českých vysokých škol / M. Gurín. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.icv.vlada.cz/cz/tema/podzim-1939--studentske-demonstrace-a-uzavreni-ceskych-vysokych-skol-89577/
4. Ibid.
5. Skála P. Devadesátiletý Dobiáš vzpomíná na listopad roku 1939 / P. Skála. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pibransky.denik.cz/zpravy_region/listopad20101116.html
6. Kulíšková L. Co bychom měli vědět o 17. listopadu? 2.díl: 1939 / L. Kulíšková. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [/www.studentpoint.cz/3-vzdelani/4766-co-bychom-meli-vedet-o-17.-listopadu-2.dil-1939#.Tzao9JfWdkQ](http://www.studentpoint.cz/3-vzdelani/4766-co-bychom-meli-vedet-o-17.-listopadu-2.dil-1939#.Tzao9JfWdkQ)
7. Hartmann D. 17. listopad 1939 - 17. listopad 1989 / D. Hartmann. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [/www.rozhlas.cz/17listopad/listopad/_zprava/645308](http://www.rozhlas.cz/17listopad/listopad/_zprava/645308)
8. Kulíšková L. Co bychom měli vědět o 17. listopadu? 2.díl: 1939...
9. Hartmann D. 17. listopad 1939 - 17. listopad 1989...
10. Válková H. Esesák mlátil studenty kovovou tyčí, vzpomínal pamětník listopadu 1939 / H. Válková. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zpravy.idnes.cz/esesak-mlatil-studenty-kovovou-tyci-vzpominal-pametnik-listopadu-1939-1k4-/domaci.aspx?c=A111117_101516_domaci_hv
11. Rychlík J. Češi a Slováci ve 20 století (česko-slovenské vztahy 1914-45). Zv. I / J. Rychlík. – Br.: AEP, 1997. – S. 203
12. Slovenský národný archív v Bratislave. – Fond Ministerstvo zahraničných vecí. – kartôn. 584. – katalogizácie číslo 20.991/1939. Zpráva o vystúpení študentstva v Prahe. Bratislava. 28.11.1939.
13. Zykmond Z. 17. listopad připomíná také studentské protesty proti okupaci z roku 1939 / Z. Zykmond. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [/www.rozhlas.cz/zpravy/spolecnost/zprava/977435](http://www.rozhlas.cz/zpravy/spolecnost/zprava/977435)

- 14.Koudelka I. Uzavření vysokých škol 17. listopadu 1939 / I. Koudelka. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: /www.fronta.cz/dotaz/uzavreni-vysokych-skol
- 15.Gurín M. Podzim 1939 – studentské demonstrace a uzavření českých vysokých škol...
- 16.Zavacká K. Čo so 17. novembrom? / K. Zavacká. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: /www.aktuálne.sk/
- 17.17 November – Medzinárodný deň študentstva – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: /www.dnes.atlas.sk/
- 18.Hartmann D. 17. listopad 1939 - 17. listopad 1989...

В статтє проанализированы события студенческих волнений в Праге во время нацистской оккупации, в память о которых был провозглашен Международный день студента

Ключевые слова: оккупанты, демонстрации, репрессии, День студента

*Ігор Пиріг,
студент V курсу*

МОЛОДЬ НА ФРОНТІ: ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ТА ЗЛАМ ПСИХІКИ

*«Сунь –Цзи сказав: війна –це велика справа для держави,
Це основа життя і смерті, це шлях життя і смерті»¹.*

У статті аналізується внутрішній світ та повсякденне життя молодого солдата на війні. Визначаються фактори впливу на його психологічний стан.

***Ключові слова:** молодь, війна, перший бій, відчуття страху, психоісторія.*

Війна – що це? «Війна – це акт насилля, який має на меті змусити суперника виконати нашу волю»² дане твердження висловлене відомим філософом – теоретиком війни, який сам безпосередньо брав участь у битва Карлом фон Клаузевіцом проливає світло на сутність проблеми в основі твердження слово насилля. «Війна є продовженням політики тільки іншими засобами»³ будь-яка війна веде за собою свою свиту – смерть, страх і жах. Дослідження історії війни є досить актуальними в історичній науці, але вона в більшості випадків зводиться до загальності, до великих операцій, компаній, діянь полководців. Залишаючи поза увагою важливіші аспекти такі, як дослідження людини на війні. В історіографії виокремились ряд напрямків в дослідженні становища людини на війні це

такі як: повсякденна та побутова історія війни⁴, психоісторія⁵, військова антропология⁶, мікроісторія⁷, та інші. В сучасній українській історіографії лише розпочалися дослідження в перерахованих напрямках. Зокрема такий напрямок, як психоісторія є новим для української історіографії. У перших десятиліттях ХХ ст. уперше було поставлене питання про застосування психоаналізу у дослідженнях минулого⁸, застосування психоаналізу до історії⁹. Історик Лернер намалював обриси «нового завдання» як «поглиблення нашого історичного розуміння через використання концепцій, а також настанов сучасної психології»¹⁰. Він стверджував, що не має на увазі класичну психологію, а скоріше психоаналіз, підкреслював велику потребу дослідження колективної поведінки, передусім поведінку перед лицем стихійних лих, війн, масові стани тривоги¹¹. Проблеми дослідження психології в історії одним із перших торкнувся видатний історик ХХ ст., засновник школи "Анналів" Л.Февр. Він наголошує, «що психологія -тобто наука, яка вивчає ментальні функції, безпосередньо повинна вступити у тісний зв'язок з соціологією та історією»¹². Февр ставить питання, якою ж повинна бути головна мета обміну думками? «Ясно, що даною метою є -вивчення людської особистості»¹³ – стверджує він.

Л. Февр також виділив -послідовні стадії дослідження на основі психології:

1. Вивчення того, що обумовлено у людині соціальним середовищем – колективною психологією;
2. Виявити, як впливає на людину його власний організм, тобто розробити спеціальну психологію, чи психофізіологію;
3. Виявити індивідуальні особливості¹⁴.

Сучасні дослідники з мікроісторії одним із завдань поставили дослідження способів життя й моделей виживання в екстремальних умовах війни, революцій, терору, голоду, інших перехідних і переломних періодах¹⁵.

Метою даної статті є проаналізувати психологічний стан молодого солдата на війні, під час і після битви у період позиційної війни (окопний період), факти, які впливали на психологічний стан солдата.

Як відомо війна це катаклізм, який несе велике потрясіння, смерть, страх, розруху і повне розорення. Ми прагнемо визначити, які фактори війни впливають на особистість, її стан. Особливо слід приділити увагу таким питанням:

- уявлення про війну і справжня реальність;
- перший бій у баченні новобранця;
- страх, занепокоєння, постійна небезпека і напруження;
- фактори побуту на війні та їх вплив на солдата.

У дослідженні ми не обмежувалися територіально чи в часі конкретно війною, а взяли загалом війну оскільки як явище, воно однакове у всі часи. Об'єктом нашого дослідження виступають не генерали, а молодь, новобранці, які потрапили на фронт.

Що ж стається з людиною на війні? Який її психологічний стан? Новобранці, молодь, яка щойно закінчила школу чи вступила до університету в силу свого молодого віку і відсутності життєвого досвіду ще практично не бачила можна сказати лише почала жити. Молоді люди ще не мають упереджених поглядів на реальність будують свої грандіозні плани на майбутнє. І тут вони потрапляють на поле бою.

Як порізному бачать війну різні люди. Ті які раніше не були на війні у ній вбачають позитив: можливість стати героєм, самореалізувати себе. Інші люди, які знайомі з війною особисто, вбачають у ній тільки смерть, насилля, нещастя, розруху, нічого позитивного і не хочуть про неї згадувати. Саме бачення війни, її сприйняття, за словами письменника Ремарка, було різним: «Найбільш розумними виявились люди бідні і прості, — вони з першого ж дня прийняли війну, як нещастя, тоді як всі, хто жив краще, зовсім втратили голову від радощів, хоча вони якраз могли швидше розібратися, до чого це все призведе»¹⁶. Пропагандисти заохочували молодь йти на фронт, самі не уявляли жаху війни. Вони створили міф про героїчну боротьбу за свою державу, про честь, гідність, вищі ідеали, говорили про те чого у самих не було, і посилали туди, куди б самі ніколи не пішли. Як вказував Ремарк «вони все ще писали статті і виголошували промови, а ми вже бачили лазарети і вмираючих; вони все ще стверджували, що нема нічого вищого, ніж служіння державі, а ми вже знали, що страх смерті сильніший. Від цього ніхто з нас не став ні боягузом, ні бунтарем, вони так легко розкидались цими словами [...]»¹⁷ але, як тільки ми побачили першого вбитого [...] ми зрозуміли, що їх покоління не таке чесне, як наше, їх перевага зводилась до того, що вони вміли красиво говорити [...] перший артилерійський обстріл розкрив перед нами очі, під цим вогнем було зруйновано світогляд, який нам прищепили»¹⁸.

Однією з ключових проблем є перший бій у баченні новобранця. Молоді люди, які йшли на фронт, не були природженими воїнами. Вони були різні: хто сміливий хто менш сміливий. Яким був перший бій для новобранця? Карл фон Клаузевіц змальовує таку картину: «Підемо за новобранцем на поле бою. Наближаючись до поля бою, ми помічаємо, що грім артилерії стає з кожною миттю все гучнішим, змінюється свистом ядер, які привертають увагу новобранця. Снаряди падають вже близько то попереду, то позаду. Ми наближаємося до пагорба, де розміщується командир корпусу [...]. Тут летить більше ядер, розриви гранат посилюються [...]. Раптом ви бачите, як падає вбитим ваш знайомий [...].

Ви починаєте відчувати, що зберігати спокій і зосередженість стає вже важко; навіть найбільш сміливі стають розгубленими. Тепер ще крок, у саму гущу битви, яка вирує перед вами поки, що у вигляді картини. Підійшовши ближче [...] бачите, що тут снаряд летить за снарядом, грім власних гармат збільшує вашу розгубленість. [...] Картеч барабанить по полях, снаряди зі свистом пролітають біля нас над головами у всіх напрямках, часто свистять пулі. Ще один крок до військ і ми серед піхоти [...]. Тут повітря наповнене свистом куль, які дають знати про свою близькість коротким різким звуком, коли вони пролітають за декілька дюймів від ваших вух, голови, самої душі. В серці, яке тривожно б'ється, виникає співчуття до скалічених і вбитих на ваших очах»¹⁹. Під впливом перших вражень людина або впадає в паніку або завмирає, не може поворухнутися Клаузевіц з цього приводу зазначає: «потрібно бути виключно унікальною людиною, щоб під впливом перших вражень не втратити вміння приймати миттєві рішення»²⁰. Людина така істота, яка здатна пристосуватись до будь – чого. Не є виключенням і поле бою. Постійний стан небезпеки «переходить у звичку, яка невдовзі ці враження; через півгодини стаєш більш – менш байдужим до всього оточуючого; але до повного спокою і природного душевного стану звичайна людина дійти не може»²¹.

Іншою проблемою є постійне відчуття страху. Надзвичайний стан пронизує всі сторони життя людина переорієнтовується на нові цінності, серед яких на перше місце виходить збереження життя²². Ремарк зазначає: «Фронт – це клітка, і тому хто попав у неї, доводиться напружувати нерви, чекати, що з ним буде далі [...] Ми живемо в напруженому очікуванні невідомого. Ми віддаємося в владу випадку. [...] Мене можуть вбити – це справа випадку. Але те що я залишаюсь живий – це теж справа випадку»²³, тобто людина перебуває у стані балансування між життям і смертю²⁴. Стан страху кардинально змінює людину: «зіщулившись, ми біжимо, підхоплені цією нестримною хвилею, яка робить нас жорстокими, перетворює нас в бандитів, вбивць, я сказав би – у дияволів і вселяючи у нас страх, злість, жагу життя, що вдсятеро збільшує наші сили [...]»²⁵.

Як фактори побуту впливають на боєздатність солдата і як проходять буденні дні на війні? Однією з найболючіших проблем на фронті була нестача їжі. З цього приводу Є. М. Ремарк писав: «Одним із суттєвих психологічних факторів для солдата в окопах є постійне відчуття голоду. Для солдата шлунок і травлення складають особливу сферу, яка йому ближча, ніж усім іншим. Навіть його словниковий запас на 3/4 запозичений з цієї сфери»²⁶. Проблема з харчуванням завжди існувала на фронтах.

Більшу частину часу у період позиційної війни солдати проводили в окопах. Окопи разом з людьми „обживали” супутні їм побутові

„комахи-паразити”. Життя ставало нестерпним. Це видно хоча б з одного солдатського листа у тил, у якому є такі рядки: «Прошу Бога, щоби швидше вбили або десь пропасти чи захворіти, нічого не бере. Воші заїли, скільки їх розвелось, щодня відро їх можна набрати»²⁷. Окопи перетворювались на «будинок», від якого залежало життя солдата. У період позиційної війни поставало питання чим заповнити час. Боролися з нудьгою солдати по-різному. Часто влаштовували різні розваги, наприклад, вистави в окопах, концерти²⁸. В основному солдати, щоб зайняти час і не вмерти із нудьги, грали у різні картярські ігри²⁹, інколи, коли приносили пошту, читали листи, газети, із тилу³⁰.

Таким чином ми спробували побачити війну очима звичайного молодого солдата – новобранця, визначити його психічний стан. На завершення слід наголосити, що людина, яка пережила війну, прийшовши в мирне життя, не може адаптуватися, стає маргіналом у мирному суспільстві. Вона живе війною, все її подальше життя і спогади про жахіття війни не покидають її ніколи.

Примітки:

1. Сунь-Цзы. Искусство войны. [Електронний ресурс] / Сунь-Цзы.// Бусидо [Інтернет ресурс].– Режим доступу: http://www.busido.nm.ru/4_01.html.
2. Такэда Нобусигэ. Суждения в 99 статьях. [Електронний ресурс] / Такэда Нобусигэ.// Бусидо [Інтернет ресурс]. – Режим доступу: http://www.busido.nm.ru/1_08.html.
3. Клаузевиц К. О войне / Карл фон Клаузевиц. — М.: Эксмо, Мидгард, 2007. — С. 15.
4. Там Само. — С. 25.
5. Лисенко О. Повсякденна історія війни: методологічні нотатки / Олександр Лисенко // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / Відп. ред. О.Є.Лисенко.— К.: Інститут історії України НАН України, 2010.— Вип. 13.— С. 18.
6. Павелець Т.Психоісторики в дебатах з історією / Томаш Павелець // Ейдос: альманах теорії та історії історичної науки. — 2006 .— №2 .— С. 157.
7. Лисенко О. Повсякденна історія війни: методологічні нотатки / Олександр Лисенко // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / Відп. ред. О.Є.Лисенко.— К.: Інститут історії України НАН України, 2010.— Вип. 13.— С. 18.
8. Там Само.— С. 13.
9. Павелець Т.Психоісторики в дебатах з історією / Томаш Павелець // Ейдос: альманах теорії та історії історичної науки. — 2006 .— №2 .— С. 157.
10. Там Само.— С. 161.
11. Там Само.— С. 161.
12. Там Само.— С. 161.

- 13.Февр Л. Бои за историю / Люсьен Февр . — Москва, 1991. — С.97
- 14.Там Само. — С.97.
- 15.Там Само. — С.101.
- 16.Лисенко О. Повсякденна історія війни: методологічні нотатки / Олександр Лисенко // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / Відп. ред. О.Є.Лисенко.— К.: Інститут історії України НАН України, 2010.— Вип. 13.— С. 13.
- 17.Ремарк Э.М. На западном фронте без перемен. Возвращение. Романы.— М.: Худ. Лит-ра, 1988.— С.12-13
- 18.Там Само.— С.13
- 19.Там Само.— С.13
- 20.Клаузевиц К. О войне / Карл фон Клаузевиц. — М.: Эксмо, Мидгард, 2007. — С. 45-46.
- 21.Там Само.— С.45.
- 22.Там Само. — С. 45.
- 23.Лисенко О. Повсякденна історія війни: методологічні нотатки / Олександр Лисенко // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / Відп. ред. О.Є.Лисенко.— К.: Інститут історії України НАН України, 2010.— Вип. 13.— С. 16.
- 24.Ремарк Э.М. На западном фронте без перемен. Возвращение. Романы.— М.: Худ. Лит-ра, 1988.— С.75.
- 25.Лисенко О. Повсякденна історія війни: методологічні нотатки / Олександр Лисенко // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / Відп. ред. О.Є.Лисенко.— К.: Інститут історії України НАН України, 2010.— Вип. 13.— С. 17.
- 26.Ремарк Э.М. На западном фронте без перемен. Возвращение. Романы.— М.: Худ. Лит-ра, 1988.— С.84.
- 27.Там Само.— С.10.
- 28.Олієвський О. І. Про деякі аспекти фронтового побуту російської армії під час „Великої війни” / О.І. Олієвський // Історична панорама: Збірник наукових статей ЧНУ. Спеціальність «Історія». – Чернівці: видавництво Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича «Рута», 2004. – Випуск II. – С.149.
- 29.Там Само.— С.149.
- 30.Ремарк Э.М. На западном фронте без перемен. Возвращение. Романы.— М.: Худ. Лит-ра, 1988.— С.11.
- 31.Там Само.— С.9.

В статтє анализируюцца внутрєнний мир и повсєднєвнєя жизнь молодого солдата на войне. Опредєляєцца факторы влияния на его психологическое состояние.

Ключевые слова: *молодежь, война, первый бой, чувство страха, психоистория.*

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ СТУДЕНТСТВА ВІННИЦЬКИХ МЕДИЧНИХ ВИШІВ У 20-30-ТІ РР. ХХ СТ.

У статті досліджено повсякденне життя студентів Вінницького фармацевтичного та медичного інститутів. Окреслено навчальну роботу, соціально-побутові умови життя студентів.

Ключові слова: *студенти, повсякдення, інститути, матеріальне становище, навчання.*

Останнім часом в українській історичній науці актуалізувалися проблеми конструювання наукових студій історії повсякденності. Серед наукових установ чільне місце у вивченні даних проблем займає відділ історії України 20-30-х рр. Інституту історії НАН України¹. Науковий колектив починаючи з 2005 р. планово працює над проблемою «Повсякденне життя українського суспільства в 20-ті рр. ХХ ст.»². Актуальність студіювань пояснюється тим, що зрізи історичних епох та періодів, зокрема історії України 20-30 рр. ХХ ст. є маловивченими на платформі методології історії повсякденності – напрямку новому, перспективному для наукових досліджень.

Ключовим питанням у дослідженні історії повсякденності є вивчення буття суспільних груп, соціуму, окремої спільності. Маловивченим у цьому напрямку залишається життя студентської молоді – однієї з найбільш свідомих і передових суспільних груп, носіїв прогресивних ідей, творців перспективних засад розвитку країни.

Окремі українські історики пропонують зосереджувати увагу на комплексному вивченні студентської повсякденності³, формування в них пролетарської ідентичності⁴, досліджувати вимір культурного життя молоді⁵. Ключовою проблемою повсякденного життя студентів 20-30-х рр. ХХ ст. є вивчення особливостей матеріально-побутових умов та навчально-виховної роботи студентів. У даному дослідженні основна увага зосереджена на особливості життя студентів в гуртожитках, окреслено навчальну роботу молоді, облаштування аудиторій, забезпечення харчуванням тощо.

У 20-30-ті рр. ХХ ст. на Поділлі діяло 2 вищих медичних навчальних заклади – Вінницький фармацевтичний технікум (у 30-х одержав статус інституту) та Вінницький медичний інституту, якому в 60-х рр. було присвоєно звання Пирогова.

Вінницький фармацевтичний технікум був створений в січні 1921 р. на базі фармацевтичних курсів⁶. Розпочав підготовку спеціалістів на правах вишу з середини 20-х рр.⁷

Найважчими були перші роки становлення фармацевтичного технікуму. Власного приміщення спочатку заклад не мав, тому заняття проходили у приміщенні 2-ї трудової школи міста Вінниці⁸.

У вересні 1922 р. в технікумі працювало 19 викладачів, 1 лаборант, навчалось 60 студентів⁹. У наступні роки відбувалося зростання студентського контингенту. Станом на 1923-1924 н.р. він збільшується до 182 студентів. У розпорядженні технікуму було 2 аудиторії, лабораторія та аптека. Практику студенти проходили в аптеках міста¹⁰.

Уже на кінець 20-х рр. серед діючих вишів Вінниці найбільше студентів навчалось у фармацевтичному технікумі – понад 500 осіб¹¹. Така кількість студентів та погане матеріальне становище навчального закладу негативно відбивалось на побутових умовах молоді, з якими доводилося стикатися щоденно. Однією з найважчих проблем буденності виявилось проживання в гуртожитку. Так, станом на весну 1928 р. у Вінницькому фармацевтичному технікумі навчалось 517 студентів, з яких, лише 138 *«мали право користування гуртожитком»*¹². Гуртожиток фармацевтичного технікуму був надзвичайно перенаселений студентами. Він був розрахований лише на 65 осіб, натомість в ньому мешкало понад 90 осіб, що викликало значні труднощі в соціально-побутовій сфері студентства¹³. Право користування гуртожитком не означало обов'язкове забезпечення житлом, адже із вказаної кількості студентів лише 90 проживали у гуртожитку. Проблема полягала у тому, що брак житлових приміщень не дозволяв збільшити кількість проживаючих. Окрім цього, підвальні приміщення займали лікарі, які не дивлячись на неодноразові клопотання дирекції технікуму до міської влади, надалі проживали поряд із студентами. Колорит доповнювала і лабораторія, яка розміщувалася в підвалі гуртожитку. В ній проводили видобування сірководню, який *«отруйно впливав на мешканців гуртожитку, що примушував навіть задихатися»*¹⁴.

Про умови проживання в гуртожитку можна говорити з того, що на 90 студентів передбачалося лише 86 ліжок. З ліжкового приладдя наявним було лише 44 матраци, 22 простирадла та 26 ковдр. Ліжка були виготовлені з дерева, здебільшого мали пошкодження, тому дирекція технікуму планувала їх замінити на залізні¹⁵.

Погане забезпечення гігієни студентів та відсутність елементарних зручностей пояснює те, що *«умивальню влаштовано в дівочій половині гуртожитку, а чоловіки умиваються в кімнатах над бочками та надворі»*¹⁶. Водою користувалися студенти із водогону, але вона не була стерилізована і важко було її використовувати навіть для технічних потреб¹⁷.

Стільців та столів в гуртожитку хоч і бракувало, проте більше закупити не могли, адже не вистачало місця щоб їх розмістити. Не вельми

добре виглядав внутрішній вигляд, адже побілка в гуртожитку давно не проводилася¹⁸.

При гуртожитку були кухня та їдальня, які містилися в підвалі «*де дуже вогко, на стінах пліснява*»¹⁹. Кухня обслуговувала 138 осіб. Студентська їдальня була в руках «приватної особи», згідно угоди санітарок (?). Обід та вечеря коштували 16 крб. на місяць, а половина денного харчування могла досягати 9 крб.²⁰

Особливо гострою була проблема забезпечення стипендіями, які одержували лише 52 студенти у розміні – 41 крб. на місяць²¹.

Проводили підготовку до навчання студенти здебільшого в гуртожитку, частково в аудиторіях навчального корпусу. Нормальній навчальній роботі студентів заважала швейна майстерня, яка містилася в одному будинку з навчальним корпусом фармацевтичного технікуму. Окрім цього, вона потіснила одне з приміщень лабораторії технікуму²².

Свої особливості мало повсякденне життя студентів Вінницького медичного інституту, який був створений в серпні 1934 р.²³ Кількість студентів поступово збільшувалася, і станом на 1937 р. досягла 1280 осіб²⁴. Не завжди всі студенти відвідували заняття, тому накопичилося багато пропусків занять, які лише на перший навчальний семестр становили загалом 12 тис. год.²⁵

Забезпечення навчального процесу приладдям та навчальною літературою було поганим. Зокрема, одним мікроскопом користувалося 8-10 осіб, тоді як нормою вважалось один прилад на 2-х студентів. Особливо відчувався дефіцит у навчальних посібниках з хімії та анатомії. Однією книгою з анатомії користувалися 10 і більше студентів²⁶.

З приводу навчальних приміщень, дирекція інституту змушена була констатувати: «*Забезпечення аудиторій також погане тому, що у Вінниці немає стільців, інколи приходиться навіть двом студентам сидіти на одному стільці*»²⁷.

Дирекція інституту доклала чимало зусиль для розбудови матеріальної бази вишу. Зокрема перший директор О.П. Смоленська приділяла чимало уваги налагодженню матеріально-побутових умов студентів. Близько 80% студентів одержували стипендії²⁸. Більшість були забезпечені гуртожитками. Розпочали роботу пральня, майстерня для ремонту взуття та одягу, відкрито студентську їдальню²⁹.

Найбільша увага була приділена студентським гуртожиткам, адже один з них планували закінчити до початку нового навчального року³⁰. У жовтні 1935 р. було завершено будівництво студентського гуртожитку. Гуртожиток був 4-х поверховий, і в ньому могли розквартируватися 250 студентів. Будинок був обладнаний великою їдальнею, водогоном, каналізацією та центральним опаленням³¹. Інший студентський

гуртожиток, на 250 місць, добудовували і планували здати в експлуатацію в січні 1936 року³².

В гуртожитку проживало понад 250 студентів і ще 370 винаймали приватні квартири. Під гуртожиток було виділено 4 будинки, 2 з яких знаходилися за межами міста (відстань до навчального корпусу складала близько 2 км)³³. Окрім цього, студентські гуртожитки, незважаючи на опір адміністрації, були розгорнуті на території психіатричної лікарні³⁴.

Директор А.Ф. Смолянська з приводу віддаленого студентського житла вказувала: *«Стан гуртожитків за містом на даний час дуже добрий, там розміщено 120 осіб. Ліжками, білизною, тумбочками [студенти. – В.П.] забезпечені. Подушки у всіх є, причому 50 осіб мають м'які подушки, більшість студентів мають свої подушки і лише декілька осіб мають подушки солом'яні»*³⁵.

Траплялися випадки розкрадання студентами майна з гуртожитку. Зокрема, такий прецедент відбувся в 1937 р., коли студентом V курсу було винесено інститутські речі з однієї з кімнат гуртожитку. За здійснене правопорушення його було виселено з гуртожитку та примушено відшкодувати майнові збитки в подвійному розмірі, проте залишено в лавах студентів³⁶.

Згідно архівних даних, інститутські приміщення опалювалися належним чином, середня температура в яких була 15-16 градусів. Натомість приміщення гуртожитків були дещо прохолоднішими³⁷.

Потреби студентського харчування забезпечували 2 їдальні. Одна з них знаходилася за містом, була розрахована лише на 100 осіб. Адміністрація інституту вказувала на поганий стан їдалень: *«Стан харчування в них був поганим, навіть допускалося виняткове неподобство, коли в обіді знаходили скло. Були випадки, що виносили з їдальні продукти. Кухарі видавали 150 обідів замість 200, 50 відбували на сторону»*³⁸. Не було належним чином налагоджено постачання хліба, який *«видавали на 5-6-й день, студенти його поїдали і залишалися без хліба»*³⁹.

Поживність студентського обіду була в межах 800-1000 калорій, а вартість в середньому 2 крб. Інколи студенти могли вживати м'ясо, яке було великою рідкістю і видавалося не регулярно – лише в період сесій. Натомість для студентів-передовиків («ударників») видавали покращені обіди, які склалися з 3-х блюд⁴⁰.

Труднощі, з якими зіткнувся навчальний заклад в 1935-1936 н.р. за висловлюванням директора Бріліанта були наступними: *«брак приміщення, неправильна побудова програми, за якою на самостійну роботу студентів давалось надто мало часу, повільне розгортання науково-дослідницької роботи, недостатність політично-масової роботи серед студентства»*⁴¹.

Поряд з важкими буднями в матеріально-побутовому обслуговуванні, студенти все ж активно проводили громадську та культурну роботу. Зокрема, в 1936 р. вони листувалися з відомим французьким письменником Роменом Ролланом⁴². Окремі студенти славилися успіхами в самодіяльності. Всім подобався танець студенток Турської і Дещук, який вони виконали в жартівливій формі постановки – обмазавши щоки помадою та одівши кожухи⁴³.

Загалом, на 20-30-ті рр. ХХ ст. одним з вирішальних факторів, що впливав на повсякденне життя студентства медичних вишів Вінниці, було стипендіальне забезпечення та матеріально-побутові умови студентських гуртожитків. Особливі труднощі з матеріально-побутовою сферою виникали в перші роки становлення навчальних закладів. Важливою умовою належного життя студента була стипендія. Здебільшого від бюджету студента в прямопропорційній залежності було індивідуальне матеріально-побутове облаштування, харчування, задоволення культурних потреб, і навіть навчальна робота.

Примітки:

1. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): колективна монографія. В 2 ч. / Відп. ред. С. В. Кульчицький. — Ч 1. — К.: Інститут історії України НАН України, 2009. — 445 с.; Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): колективна монографія. В 2-х ч. / Відп. ред. С.В. Кульчицький. — Ч 2. — К.: Інститут історії України НАН України, 2010. — 382 с.; «Історія повсякденності: теорія та практика»: матеріали Всеукр. наук. конф., Переяслав-Хмельницький, 14–15 трав. 2010 р. / [Упоряд.: Лукашевич О.М., Нагайко Т.Ю.]. — Переяслав-Хмельницький, 2010. — 246 с.
2. Інститут історії України НАН України. 1936-2006 / Відп. ред. В.А. Смолій. — К.: Інститут історії України НАН України, 2006. — С. 105.
3. Прилуцький В. Повсякденне життя студентів / Віктор Прилуцький // Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): колективна монографія. В 2 ч. / Відп. ред. С.В. Кульчицький. — Ч 2. — К.: Інститут історії України НАН України, 2010. — С. 79-107.
4. Рябченко О. Конструювання пролетарської ідентичності / Ольга Рябченко // Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): колективна монографія. В 2 ч. / Відп. ред. С.В. Кульчицький. — Ч 2. — К.: Інститут історії України НАН України, 2010. — С. 107-125.
5. Рябченко О. Сміховий контекст студентської повсякденності / Ольга Рябченко // Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): колективна монографія. В 2 ч. / Відп. ред. С.В. Кульчицький. — Ч 2. — К.: Інститут історії України НАН України, 2010. — С. 126-150.

6. Процек Э.Г. История создания Винницкого медицинского института / Э.Г. Процек, В.С. Иванашко, Н.Н. Древа // Асклепий: историко-медицинский журнал — Ериц. — 2005. — №1. — С. 19.
7. Процек О.Г. Історія заснування Вінницького медичного інституту / О.Г. Процек, В.С. Иванашко, Н.М. Древа // Вісник Вінницького національного медичного університету. — Вінниця. — 2005. — №9 (1). — С. 193.
8. Поділля в період відбудови народного господарства (1921-1925 рр.): зб. док. і мат. / [редкол.: І. О. Пшук (відп. ред.), А. Г. Бабенко, С. Я. та ін.]. — Вінниця, 1957. — С. 281.
9. Суровий А.Ф. Технікуми Поділля в 1920-х роках / А.Ф. Суровий // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. — Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. — Т. 14. — С. 147-155.
10. Там само. — С. 155-156.
11. Держархів Вінницької області (далі – ДАВО). — Ф.Р. 595. — Оп. 2. — Спр. 306. — Арк. 149.
12. ДАВО. — Ф.Р. 29. — Оп. 1. — Спр. 414. — Арк. 18.
13. ДАВО. — Ф.Р. 595. — Оп. 2. — Спр. 306. — Арк. 252.
14. ДАВО. — Ф.Р. 29. — Оп. 1. — Спр. 414. — Арк. 18.
15. Там само.
16. Там само.
17. Там само.
18. Там само.
19. Там само.
20. Там само.
21. Там само.
22. Там само.
23. Морейніс Л.К. Більше уваги і допомоги Вінницькому медінституту / Л.К. Морейніс // Більшовицька правда. — Вінниця. — 1934. — 3 серпня. — №177 (711). — С. 2.
24. Корхов С.И. Некоторые этапы деятельности Винницкого медицинского института им. Н.И. Пирогова / С.И. Корхов // Основные этапы и направления деятельности Винницкого медицинского института им. Н.И. Пирогова: материалы юбилейной научной конференции ВМИ / [редкол.: М.П. Рудюк (отв. ред.), Б.З. Сухоруков, К.П. Дерепка и др.]. — Киев: Здоров'я, 1969. — С. 6.
25. Кононенко І.П. Даємо країні висококваліфікованих лікарів / І.П. Кононенко // Більшовицька правда. — 1938. — 2 серпня. — №176 (1813). — С. 3.
26. ДАВО. — Ф.П. 136. — Оп. 6. — Спр. 494. — Арк. 19.
27. Там само.
28. Там само. — Арк. 18.
29. Давидюк А.Т. З історії організації Вінницького медичного університету (1934-1937 рр.) / А.Т. Давидюк // Вісник Вінницького державного медичного університету. — Вінниця. — 1997. — №1 (2). — С. 97.

- 30.Нові студентські гуртожитки // Більшовицька правда. — 1935. — 17 червня. — № 138 (972). — С. 4.
- 31.Гуртожиток для студентів медінституту // Більшовицька правда. — 1935. — 16 жовтня. — № 239 (1073). — С. 4.
- 32.Студентський гуртожиток // Більшовицька правда. — 1935. — 12 грудня. — № 283 (1117). — С. 4.
- 33.ДАВО. — Ф.П. 136. — Оп. 6. — Спр. 494. — Арк. 17.
- 34.Давидюк А.Т. Вказана праця. — С. 96.
- 35.ДАВО. — Ф.П. 136. — Оп. 6. — Спр. 494. — Арк. 17.
- 36.Солодкін Н. Оздоровити керівництво Вінницького медичного інституту / Н. Солодкін // Молодий більшовик. — Вінниця. — 1938. — 22 грудня. — №173 (2162). — С. 2.
- 37.ДАВО. — Ф.П. 136. — Оп. 6. — Спр. 494. — Арк. 17-18.
- 38.Там само. — Арк. 18.
- 39.Там само.
- 40.Там само.
- 41.Прийом відмінників навчання медичного інституту в обкомі КП(б)У // Більшовицька правда. — 1936. — 2 липня. — №150 (1285). — С. 2.
- 42.Роллан Р. Лист Ромен Роллана студентам Вінницького медінституту / Ромен Роллан // Молодий більшовик. — 1936. — 22 липня. — №99 (1733). — С. 2.
- 43.На першій олімпійській олімпіаді // Більшовицька правда. — 1936. — 10 березня. — №57 (1192). — С. 4.

В статтє исследовано повседневная жизнь студентов Винницкого фармацевтического и медицинского институтов. Очерченно учебную работу, бытовые условия жизни студентов.

Ключевые слова: *студенты, повседневность, институты, материальное положение, учеба.*

**Віталій Рендюк,
студент V курсу**

ПОЛІЦІЯ ФРАНЦІЇ ТА СТУДЕНТСЬКІ ЗАВОРУШЕННЯ У ТРАВНІ-ЧЕРВНІ 1968 Р.

У статті зроблено спробу дослідити перебіг подій студентських хвилювань і протестів у Французькій республіці у травні-червні 1968 р. та з'ясувати ставлення до дій останніх Міністерства внутрішніх справ Франції.

Ключові слова: *Франція, студенти, поліція, протести.*

Наприкінці 60-х років ХХ у Французькій республіці виникла гостра політична криза, яка була спричинена посиленням авторитарного

характеру влади, обмеженням можливості легальної опозиції, зростанням безробіття, що зрештою вилилися у соціальний вибух¹.

Криза 1968 р. у Франції розпочалася з університетських заворушень, котрі були викликані цілою низкою причин. У шістдесяті роки стрімко зросла кількість студентів. Якщо в 1950 р. у вищих учбових закладах навчалось 128 тис. осіб, то в 1963 р. їхня кількість становила до 250 тис. а 1968 р. сягнула за півмільйона². Багато студентів боялися, що не зможуть знайти роботу по спеціальності, що сильно сприяло зростанню напруги в університеті.

Серед студентської молоді зросла популярність ультралівих ідей. Виникали революційно налаштовані організації: гошисти, комуністи, маоїсти, анархісти. Центральною темою цього різнорідного руху студентського протесту було засудження війни у В'єтнамі. Вже з літа 1966 р. студенти почали створювати комітети підтримки «в'єтнамського народу» проти «американського імперіалізму»³. Більшість студентських акцій 1966-1968 рр. були спрямовані саме проти війни у В'єтнамі.

На середину 60-х років західна молодь прийшла до висновку, що старше покоління їх обманювало. З початком січня 1968 р. виступи студентів почастишали. Це проявлялося у демонстраціях, мітингах, бойкоті лекцій в університетах. Студентство було переконане у тому, що йому нав'язують непотрібні навчальні дисципліни та використовують застарілі методики викладання. Зокрема, студенти з Орсе відзначали: «Ми довбемо непотрібні праці всіляких лефорів, мюненів і таво, ... проте нам не дозволяють вивчати Маркса, Сартра і Мерло-Понти»⁴. З лютого по квітень 1968 р. було зафіксовано вже 49 студентських виступів⁵.

З початку 1968 р. керівництво університетами в Парижі і його передмість разом з міністерством освіти розпочало боротьбу проти суспільних безпорядків. Зазначені вище дії особливо турбували префектуру поліції.

В таких умовах активну діяльність розгорнули гошисти. Створений ще в 1966 р. Національний комітет «В'єтнам» оголосив про проведення дня солідарності з Демократичною республікою В'єтнам⁶. В Парижі гошисти запланували проведення двох демонстрацій, проте наштовхнулися на протидію з боку поліцейського префекта. Проте у Латинському кварталі маніфестантам все ж таки вдалося провести демонстрацію, на яку зібралося біля шести тисяч учасників⁷. Під час маршу протестуючих спостерігалися відкриті опозиційні настрої на адресу президента США Л.Джонсона шляхом спалення двох його опудал.

На знак протесту проти війни у В'єтнамі гошистами було вчинено напад на представництво США в Парижі, а 21 березня «Комітет на підтримку незалежності В'єтнаму» влаштував наліт на будівлю представництва американської фінансової компанії «Американ Експрес».

Цього ж дня поліція затримала одного з організаторів нападу – студента з університета в м. Нантер К.Лангледа та п'ятьох його спільників⁸. Хоча наступного дня їх було звільнено, проте такі дії поліції викликали бурхливий протест студентів проти «поліцейських репресій». В університеті Нантера гошисти захопили адміністративну будівлю, зайняли зал засідань університетської ради і оголосили про створення «Руху 22 березня», який очолив анархіст Д.Кон-Бендит. Так поліція Франція стала ще одним ворогом протестуючих поряд з «американським імперіалізмом» та «авторитарною державою».

Окрім вуличних демонстрацій поліції доводилось мати справу з безпорядками в університеті. Правоохоронці не мали права вступати на територію університету без дозволу ректора. Міністерство внутрішніх справ рахувалось з цією традицією. 2 квітня 1968 р. в університеті Нантера «Рух 22 березня» вирішив провести засідання для «обговорення ситуації в країнах Східної Європи, проблеми створення критичного університету і питань антиімперіалізму». Не дивлячись на те, що дана акція була погоджена з керівництвом університету, на території останнього було розташовано 200 бійців «Республіканської безпеки»⁹.

Тим не менш, у кінці квітня прем'єр-міністр Ж.Помпиду почав наполягати на рішучих діях проти гошистів, при цьому зазначивши, що «...уряд повинен захистити республіку, і він її захистить»¹⁰. Особливо наполягалось на виселенні з Франції Ф.Кон-Бендита, який мав німецьке громадянство. 27 квітня Кон-Бендита було затримано, інкримінуючи йому побиття під час демонстрації 23 березня 1968 р. студента Кереноеля, члена правого студентського профсоюзу «Національна федерація студентів Франції». Затримання лідера «Руху 22 березня» викликало значні студентські хвилювання. Зазначимо, що під тиском страйкуючих Ф.Кон-Бендита було звільнено наступного дня.

В такій ситуації міністерство внутрішніх справ не змогло завадити радикалізації студентського руху. 3 травня на внутрішньому дворі Сорбонни відбулась чергова маніфестація гошистів проти «фашистського терору і поліцейських репресій». Саме так гошисти відповіли на спроби університетського керівництва призупинити заняття в приміському університеті Нантера у зв'язку зі студентськими безпорядками, що там відбувалися. Ще однією причиною демонстрації стала загроза нападу на гошистів активістів ультраправого молодіжного руху «Оксидан» («Захід»). В цьому випадку, готуючись до протистояння, близько двохсот студентів озброїлись саморобними щитами та палицями. Ситуація набула загрозливого характеру, тому ректор Паризького університету Ж.Рош з дозволу міністра освіти Пейрефіта викликав поліцію¹¹.

Прибувши в Сорбонну, поліція негайно затримала студентів, що там знаходились, і розпочала переправлення їх у поліцейські відділення. У

результаті було затримано близько 600 осіб, із яких 27 залишено під вартою. Наступного дня семеро з них було засуджено до ув'язнення на різні терміни за «носіння і транспортування зброї»¹². 4 травня ректор Паризького університету Рош все таки оголосив про припинення занять.

Студентський протестний рух тривав, зіткнення протестуючих з поліцією почастишали і закінчувалися значною кількістю постраждалих з обох боків. Вибух молодіжного протесту, що вилився у багатотисячні демонстрації і зіткнення з поліцією, виявився цілковитою несподіванкою як для уряду, так і для політичних партій, профспілок і преси.

Студентські заворушення тривали до середини червня 1968 р., після чого рух пішов на спад. Протягом півтора місяця перед керівництвом країни стояло питання: як діяти щодо бунтуючих студентів та ліцеїстів? В розпалі подій питання змови мало особливе значення для міністерства внутрішніх справ, оскільки відповідь на нього визначав характер дій щодо протестів.

Прагнення керівництва міністерства внутрішніх справ уникати зіткнень поліції з демонстрантами було ризикованим, оскільки маніфестації, не зустрічаючи перепон, могли вийти з-під контролю. Наприклад, 7 травня 30-тисячна студентська демонстрація несподівано прорвалася до мосту через Сену, який погано охоронявся, з Латинського кварталу в бік Єлисейських полів¹³. Такий поворот подій виявився несподіванкою для поліції, яка не встигла завадити студентам пройти через весь проспект. На щастя для префекта, студенти не нападали на адміністративні споруди, а просто рухались від площі Згоди до Тріумфальної Арки, співаючи Інтернаціонал.

9 травня 1968 р. міністр освіти відмовився відкрити Сорбонну, яка була зачинена ще з 4 травня, що, власне, призвело до серйозних зіткнень з поліцією у ніч з 10 на 11 травня, яка пізніше була названа «першою ніччю барикад». 10 травня на демонстрацію вийшло від 20-30-тисяч осіб¹⁴. Без плану і попередньої підготовки натовп розпочав рух від мостів через Сену, що були заблоковані поліцією, в напрямку Латинського кварталу і зупинився на бульварі Сен-Мішель. Ввечері в центрі Латинському кварталі студенти розпочали будувати барикади. За даними поліції по всьому Латинському кварталі їх було біля 50 (інша версія - 60¹⁵).

В той час як студенти на очах у поліції зводили барикади, йшли переговори між університетським керівництвом і делегацією, до якої ввійшли лідери студентського руху і кілька викладачів Сорбонни, зокрема й Ф.Кон-Бендит, а також прибічник демонстрантів, соціолог А.Турен. Вони вимагали у ректора поновлення занять, виведення поліції із Латинського кварталу, а також звільнення арештованих товаришів, хоча це не входило в компетенцію останнього. Проте, на превеликий жаль демонстрантів, досягти позитивних домовленостей не вдалося.

О другій годині ночі поліція приступила до штурму барикад. Дані свідчать, що за ніч було поранено 367 осіб, із яких 251 поліцейський і 102 демонстранти; 54 особи було госпіталізовано, 460 арештовано. У ході безпорядків спалено 188 автомобілів¹⁶. Проте цієї ночі в Парижі не загинула жодна людина.

Після «ночі барикад» влада пішла на поступки. Прем'єр-міністр Ж. Помпиду вирішив задовольнити вимоги демонстрантів, розпорядився зняти поліцейське оточення Сорбонни і пообіцяв сприяти звільненню арештованих студентів. Проте, як завжди, ці дії не принесли бажаних результатів. Натомість до протестуючих приєдналися великі робітничі профспілки: Всезагальна конфедерація праці і Французька конфедерація праці.

Вже 13 травня у Франції «повстали» підприємства, страйкувало мільйони робітників. За різними оцінками, у демонстрації в Парижі взяли участь від 200 до 800 тис. осіб¹⁷. Цього ж дня поліція зняла блокаду споруд Сорбонни.

Після «першої ночі барикад» у керівних колах продовжувалось обговорення причин студентських заворушень. Одним з пояснень стала ідея міжнародної змови, мета якої – дестабілізація ситуації в країні. Крім того, припускалась навіть участь іноземців у безпорядках на вулицях міст Франції. Щодо останніх, то міністерство внутрішніх справ не вживало надзвичайних заходів. Виключенням став Кон-Бендит, про вигнання з Франції якого було оголошено 22 травня. У цьому випадку державні органи правопорядку вважали за необхідне стримувати цей протестний рух, а не придушувати його силою.

19 травня в події втрутився президент Франції Шарль де Голль, який був дуже незадоволений заворушеннями у Франції, особливо, безпорядками в Латинському кварталі. З 20 травня увага властей була прикута до страйків. 24 травня де Голль виступив з телезверненням і заявив про початок реформ в країні. Проте вже у ніч з 24 на 25 травня відбулася чергова 25-тисячна демонстрація, названа в історії «другою ніччю барикад». Група молоді вчинила напад на поліцейську дільницю недалеко від Сорбонни, заблокувавши і підпаливши приміщення. Вуличні бої в Латинському кварталі були локалізовані о 5 ранку. По медичну допомогу звернулося близько 500 осіб, 178 із них були госпіталізовані¹⁸.

В цій ситуації 25 травня між урядом, профспілками і мітингувальниками розпочались так звані Гренельські переговори. Вранці 27 травня був погоджений остаточний протокол, який містив програму соціально-політичних перетворень. Проте, частина робітників на заводі Рено відмовилися приймати Гренельський протокол і проголосували за продовження страйку. Так, 27 травня на паризькому стадіоні Шарлеті було організовано мітинг, в якому взяло участь 30-тисяч осіб¹⁹. Це була

спроба організувати опозиційний владі рух, не пов'язаний з комуністичною партією. Однак ці дії не мали великих практичних наслідків.

На середину червня страйки практично припинилися. Студентський рух також пішов на спад. 31 травня 1968 р. було оголошено про ротації в уряді. Міністра освіти Пейрефіта змінив Ф.-К.Ортолі, пост міністра юстиції, який займав Л.Жокс, перейшов до лівого голліста Р.Капітану. Замість ліберально налаштованого Фуше міністром внутрішніх справ став Р.Марселлен²⁰. З призначенням останнього відбувся різкий поворот у ставленні органів правопорядку щодо протестного руху у Франції. Судячи з публічних виступів Марселлена в травні і червні 1968 р., безпорядки в Латинському кварталі у міністерстві внутрішніх справ почали трактуватися вже не як спонтанний прояв, а як результат революційної змови.

Першою проблемою, що постала перед новим урядом, було депортація іноземців, які брали участь в молодіжних заворушеннях. За період з 24 травня по 20 червня 1968 р. було вислано 183 особи, затриманих за участь в різних демонстраціях Франції²¹. 12 червня Марселлен направив всім перфектам циркуляр з вимогами забороняти будь-які демонстрації.

Паралельно з репресіями йшла робота з аналізу подій. Для цього 29 травня 1968 р. з ініціативи прем'єр-міністра в Дирекції загальної інформації Паризької префектури поліції був створений спеціальний відділ для вивчення всієї сукупності інформації про події, що відбулися. На другу половину червня була підготовлена серія детальних записок про травнево-червневі події: «Вибух 3 травня в Латинському кварталі став результатом тривалого періоду заворушень, які іноді були спонтанними, а іноді біля їх витоків були екстремістські групи». Чи були зведені барикади в запланованому режимі чи стали результатом випадкових обставин? Згадується «конфлікт поколінь», «стурбованість молоддю своїм майбутнім», «постійне збільшення кількості студентів», «різних нових екстремістських ідеологій». «Важко дати раціональне пояснення поведінці студентів»²², - говориться в матеріалах міністерства внутрішніх справ.

Таким чином, в ході травнево-червневих подій 1968 р. у керівництві міністерства внутрішніх справ існували дві протилежні позиції відносно студентських заворушень: поміркована та жорстка. Фуше, Грімо та інші у травні 1968 р. намагалися не придушувати, а стримувати молодіжні заворушення. Проте у ході кризи в країні та зі зміною уряду наприкінці травня 1968 р. новий міністр внутрішніх справ Марселлен вирішив кинути, проти учасників вуличних демонстрацій урядові війська та придушити страйки. Однак ці заходи були прийняті тоді, коли протестний

рух сам по собі пішов на спад. На завершення кризи в державі вказувала тенденція до припинення страйків робітників.

Примітки:

1. «Красный май»: студентский мятеж 1968 г. во Франции // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.karamurza.ru/books/export/Chapter006.htm>
2. Кукаркин П.А. Министерство внутренних дел Франции и студенческие волнения 1968 г. / П.А. Кукаркин // Вопросы истории. – 2009. - №11. – С. 121.
3. Телевич А. Май 1968-го / А.Телевич // Третий путь. – 2007. – 30 травня. – С.4-7.
4. «Красный май»: студенческий мятеж 1968 г. во Франции...
5. Там же.
6. Кобрин К. Студенческие волнения во Франции: на смену революционерам пришли прагматики / К.Кобрин // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.svobodanews.ru/content/article/134501.html>
7. Там же.
8. Кукаркин П.А. Вказана праця. – С. 122.
9. Там же. – С. 123.
10. Телевич А. Вказана праця. – С.5.
11. События 1968 года во Франции изменили облик Европы // Архивы и общество. – 2011. - №7. – С.17-18.
12. Христофоров И. 1968 год: на изламе эпох / И.Христофоров // Вокруг света. – 2008. - №9. – С.10.
13. Миллер Дж. Будьте жестокими! / Дж.Миллер // Логос. – 2002. - №5-6 (35). – С. 2.
14. Там же. – С. 2-3.
15. Там же.
16. Кукаркин П.А. Вказана праця. – С. 127.
17. Христофоров И. Вказана праця. – С.13.
18. Там же.
19. Там же.
20. События 1968 года во Франции изменили облик Европы.... – С.20.
21. «Красный май»: студентский мятеж 1968 г. во Франции...
22. Кукаркин П.А. Вказана праця. – С. 133.

В статье сделана попытка исследовать ход событий студенческих волнений и протестов во Французской республике в мае-июне 1968 г. и выяснить отношение к действиям последних Министерства внутренних дел Франции.

Ключевые слова: Франция, студенты, полиция, протесты.

СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВІ УМОВИ ЖИТТЯ СТУДЕНТСТВА В НІМЕЧЧИНІ В КІНЦІ ХХ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

У статті представлено дослідження соціально-побутових умов проживання німецьких студентів, їх статусу в німецькому суспільстві, навчання, роботи та дозвілля.

Ключові слова: німецьке студентство, соціально-побутові умови життя, освіта.

Студенти у Німеччині – шановані люди. Прийнято вважати, що у студентський *campus* (університетське містечко) приходиться людина досить амбітна, яка добре усвідомлює себе, свої можливості й при цьому що володіє деяким життєвим і трудовим досвідом, спираючись на який, вона рішуче налаштована підвищити свій статус. Студент розглядається як суспільно корисний індивід, претендент на членство в інтелектуальній еліті соціуму, а якщо студент – іноземець, то на нього дивляться з повагою, як на потенційного німецького культуртрегера та трудівника на ниві дружби і співробітництва між народами¹.

Скільки ж коштує навчання в Німеччині? У деяких землях Німеччини з 2005 року введена плата за навчання в ВУЗах. Бурхливі дискусії з цього приводу в країні не вщухають. Сьогодні сума оплати не перевищує 600 євро на семестр. У порівнянні з цінами на освіту в інших зарубіжних країнах, які далеко не відносяться до розряду грандів світової науки, суми такого порядку є чисто символічними².

Разом із тим слід підкреслити, що у більшості земель Німеччини освіта залишилася безкоштовною і швидше за все, традиційно буде такою й надалі. У землі Саара до недавнього часу теж існувала плата за навчання у вузі. Студентам доводилося платити 300 євро за перший і другий семестри і 500 євро – за кожен наступний. На початку лютого 2010 року парламент землі Саар прийняв закон про звільнення студентів від плати за освітні послуги, починаючи з літнього семестру 2010 року. Він поширюється на студентів, які отримують першу вищу освіту. Фінансування другої вищої освіти, а також внески за навчальний час "понад план" новим законом не регулюються і будуть розглянуті парламентом пізніше³.

Крім Саару, плата за навчання у вузі за першою спеціальністю відсутня у наступних федеральних землях: Берлін, Бранденбург, Бремен, Гессен, Мекленбург-Передня Померанія, Рейнланд-Пфальц, Саар, Саксонія, Саксонія-Анхальт, Тюрінгія і Шлезвіг-Гольштейн. Платними, як і раніше, залишаються освітні послуги у федеральних землях: Північна Рейн-Вестфалія, Баден-Вюртемберг, Баварія, Гамбург, Нижня Саксонія.

Однак деякі витрати студенту слід у своєму бюджеті передбачити. Зокрема, кожен семестр вноситься 60-100 євро "на студентські громадські потреби" в фонд таких корисних організацій, як "Studentenwerk" – "Товариство взаємодопомоги студентів" і "AstA" – "Об'єднаний студентський комітет". Навчальні матеріали та посібники студент купляє за свій рахунок. Користування університетською бібліотекою та Інтернетом - безкоштовно. У більшості випадків безкоштовним для студентів є відвідування спортивно-рекреаційних закладів університетського містечка⁴.

Освітній процес у Німеччині спрямований на формування багатопрофільного спеціаліста, здатного самостійно та відповідально обирати важливі навчальні предмети, будувати графік занять, заліків та іспитів, цілеспрямовано планувати процес оволодіння знаннями в залежності від сфери працевлаштування або подальшої наукової кар'єри. Академічна свобода і зв'язок теорії з практикою – основні принципи німецької вищої школи. Академічна свобода ґрунтується на довірі та повазі до особистості студента, передбачаючи майже повну його організаційну самостійність. За встановлена планова кількість семестрів, котра передбачає відвідування певної кількості тематичних лекцій і семінарів⁵.

Облік відвідування конкретних лекцій у принципі не ведеться. Інтенсивність навчання, спеціалізації, предмети, а так само професорів-викладачів та професорів-екзаменаторів студент вибирає за своїм бажанням. Зв'язок теорії з практикою виражається у залученні студента до виконання конкретних завдань в області його спеціалізації. Студент-гуманітарій досить може працювати, наприклад, асистентом викладача університету або Штудієнколлегії (підготовчий факультет). Студент технічного напрямку буде, наприклад, брати участь у серйозних лабораторних дослідженнях або проводити збірку двигунів на конвеєрі автозаводу, а з часом отримає підвищення та стане самостійно керувати ділянкою технологічної лінії. Подібна практична робота студентів у Німеччині добре оплачується. У результаті до моменту отримання диплома студент уже є дійсно досвідченим фахівцем⁶.

Навчально-планова тривалість курсу становить в університетах та інших вишах Німеччини від 4 до 7 років, залежно від виду навчального закладу та спеціалізації.

Де беруть гроші німецькі студенти, і на що витрачають? Для початку – хороша новина. За останні три роки грошей у студентському гаманці додалося. В середньому студент у Німеччині кожен місяць має 812 євро. Це на 42 євро більше, ніж три роки тому. Сума, втім, аж ніяк не велика, враховуючи поточні витрати. Допомога батьків і підробітки – основні статті прибутків у студентському бюджеті. До фінансової підтримки

батьків регулярно вдаються дев'ять з десяти німецьких студентів. Підробітками, які можуть приносити до 400 євро на місяць, заробляють на життя дві третини студентства. Третє джерело доходу – державна стипендія-позика VaföG, яку надає німецький уряд. Але половину стипендіальної суми виплаченої впродовж навчання, після закінчення навчального закладу потрібно повернути⁷.

Переважній більшості студентів у Німеччині необхідно під час навчання у вузі підробляти, щоб забезпечити поповнення банківського рахунку. Такі результати опитування соціологічної служби «Unicensus», проведеного серед 1000 студентів 23 німецьких вузів, показали, що 28% опитаних студентів можуть не обтяжувати себе думками про фінанси. Частина респондентів підробляють на різних роботах, не переймаються з цього приводу. Вони вважають, що можуть успішно поєднувати навчання з роботою. Працювати, скільки заманеться, може не кожен. Більше половини опитаних (54 %) працюють від 5 до 20 годин на тиждень. А 5 % респондентів проводять на роботі більше 20 годин на тиждень. У більшості випадків це студенти, що завершують навчання.

Однак не кожен студент у Німеччині має право працювати стільки, скільки йому заманеться. Для іноземних студентів з країн, що не входять в ЄС, існує встановлені законом обмеження - не більше 90 повних робочих днів на рік.

У десятку найбільш поширених видів студентського підробітку увійшли такі види діяльності: канцелярська робота в бюро, офіціант або бармен, касир, підсобний робітник на виробництві або складі, продавець у роздрібній торгівлі, лаборант на кафедрі, репетитор, бухгалтер і закупник, сфера контролінгу, програміст. При виборі потенційного роботодавця студентів цікавлять у першу чергу розмір зарплати і можливість працювати самостійно⁸.

Найголовніша стаття витрат студентів у Німеччині – це оренда житла. Найменш витратною формою проживання є студентський гуртожиток. Зняти кімнату в ньому можна, у середньому, за 200 євро в місяць. В ціну, як правило, включена плата за комунальні послуги та інтернет. У землях східної Німеччини плата за гуртожиток нижча, ніж у західнонімецьких землях, і часто не перевищує 200 євро⁹.

"Хочеш заощадити - ходи в один душ із другом", – свідчить студентський жарт. І справді, багато студентів економлять на проживанні за схожим принципом. Вони винаймають велику квартиру або будинок спільно (по-німецьки Wohngemeinschaft або WG). Ділять кухню, санвузол, а заодно комунальні витрати і витрати на інтернет і телефон. Виходить у будь-якому випадку дешевше, ніж орендувати квартиру самому. Дуже багато студентів винаймають спільно 3-5-тикімнатну квартиру, тому що у такому разі вони отримують недороге житло у потрібному їм районі¹⁰.

Особливий вид WG – спільне проживання зі своєю коханою половиною. "Ми з моїм хлопцем платимо 400 євро на місяць за квартиру розміром трохи більше 50 квадратних метрів у Мюльхаймі-на-Рурі. Виходить по 200 євро з кожного. Комунальні послуги у ціну включені", – розповідає студентка Рурського університету Бохума (Ruhr-Universität - Bochum) Ольга Шеїна.

Різноманітне та повноцінне харчування практично на будь-який смак забезпечують студентські їдальні, де вартість повного обіду складає від 2-5 євро. Так, студентка Ольга Шеїна ходить в їдальню університету як мінімум два рази на тиждень. "У Бохумі в нас їдальня дуже хороша, вибір страв великий, ціни прийнятні. Я зазвичай беру миску супу і тарілку картоплі чи салату. На це йде один євро двадцять центів", – розповідає студентка. Ще один бонус їдальні – соціальні контакти. Саме тут можна в невимушеній атмосфері поспілкуватися з однокурсниками і зав'язати нові знайомства¹¹.

Крім, того, дозволяється готувати у гуртожитках, де студентам надається кухня і, звичайно ж, у приватних кімнатах і квартирах. Загальна сума витрат на харчування та проживання зазвичай складає при досить економному режимі 300-400 євро на місяць.

На громадському транспорті німецький студент користується значними пільгами. У багатьох федеральних землях вищезгаданий "семестровий внесок" включає у себе вартість проїзду на міжміському та міському наземному громадському транспорті¹².

Для німецького студента обов'язковою є медична страховка. На студентську страховку йому потрібно від 46 євро щомісяця. Це недороге страхування максимально передбачає усі можливі медичні витрати, за винятком екстраординарних випадків. Як правило, сума страховки достатня для абітурієнта і студента на весь період навчання, включаючи, зокрема, й стоматологічне обслуговування¹³.

Витрати на одяг, косметику та розваги індивідуальні. Остання обновка Ольги Шеїной – теплий светр – обійшовся студентці всього у п'ять євро. "Я купила його за знижкою в одному молодіжному магазині. Спочатку він коштував 30 євро", – говорить Ольга. Сезонні розпродажі наприкінці літа та зими – вигідний час для придбання одягу, а у стоках (Outlet) можна придбати одяг відомих брендів зі знижками у будь-який час року. Косметику та товари побутової хімії найвигідніше купувати у спеціальних торговельних мережах (Drogerie).

Телефонний зв'язок у Німеччині також недешевий. Мобільні оператори, як правило, пропонують студентам спеціальні тарифи. Однак тим, хто мало дзвонить, вигідніше купувати sim-карти без договору постійного користувача (Prepaid-card). Міжміські розмови дешевше вести за допомогою спеціальних кодів, які потрібно набирати перед номером.

Знайти їх можна в інтернеті або в пресі Німеччини. Особливою популярністю серед іноземних студентів користується і безкоштовна інтернет-програма для дзвінків Skype¹⁴.

Отже, у Німеччині існує система освіти, заснована на загальноєвропейських стандартах, головною метою якої є створення ланки високопрофесійних і самодостатніх членів суспільства. Проте незважаючи на іншу країну, інші умови та правила, загалом студентське життя у Німеччині не вельми відрізняється від нашого, адже професія студент – інтернаціональна.

Примітки:

1. Сосницкая О. Портрет студента из страны Болонского процесса / Ольга Сосницкая. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.studclub.poltava.ua/new/21087>
2. Как живут студенты в Германии на 812 евро. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.univer.by/kak-zhivut-studenty-v-germanii-na-812-evro/4164>.
3. Завалишина Татьяна Плата за учебу в Германии: где и, главное, сколько? / Татьяна Завалишина. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.de/dw/article/0,,5275226,00.html>.
4. Как живут студенты в Германии на 812 евро...
5. Сафонова О. Составляем расписание сами. Рассказ студента из Германии / Ольга Сафонова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ekavuz.ru/blog/ucheba/254.html>.
6. Барановская Марина Студенческий кошелек: откуда появляются и куда уходят деньги? / Марина Барановская. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.de/dw/article/0,,5588373,00.html>.
7. Сафонова О. Составляем расписание сами. Рассказ студента из Германии / Ольга Сафонова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ekavuz.ru/blog/ucheba/254.html>.
8. Кем работают студенты в Германии? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shumska.wordpress.com/2010/12/29/1526/>.
9. Барановская Марина Студенческий кошелек: откуда появляются и куда уходят деньги?...
10. Реалии жизни студентов в Германии. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.femina.com.ua/a/462.shtm>.
11. Сосницкая О. Портрет студента из страны Болонского процесса / Ольга Сосницкая. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.studclub.poltava.ua/new/21087>
12. Максименко Артем Студенческий билет - подарки, льготы, скидки / Артем Максименко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.de/dw/article/05065264.00.html>
13. Реалии жизни студентов в Германии...
14. Сосницкая О. Значительные мелочи: как экономят студенты в Германии...

В статье представлено исследования социально-бытовых условий жизни немецких студентов, их статуса в германском обществе, учебы, работы и свободного времяпровождения.

Ключевые слова: немецкое студенчество, социально-бытовые условия жизни, образование.

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ДЕКАНАТ ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
СТУДЕНТСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІСТОРИЧНОГО
ФАКУЛЬТЕТУ

**НАУКОВО-ПОПУЛЯРНЕ
ВИДАННЯ**

СТУДЕНСТВО У ВИМІРІ ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ

Збірник матеріалів круглого столу

Комп'ютерно-інформаційна лабораторія
Історичного факультету Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка
вул. Татарська, 14, м. Кам'янець-Подільський, 32300